

kitap tanıtımları

SİYERU A'LÂMÎ'N-NÜBELÂ ve İKİ AYRI NEŞRİ

*Dr. Hayati YILMAZ**

İslam bilim tarihinin en önemli sîmaları arasında yer alan Zehebî'nin seçkin eseri *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, ilk kez neşredildiği şekliyle bilinmekteydi. Ancak 1997 yılında, eksiklerinin de tamamlandığı belirtilen yeni bir neşri yapıldı. Burada *Siyer*'in bu iki ayrı baskısı tanıtılacak ve kısa bir karşılaştırma yapılacaktır.

Öncelikle *Siyer*'in ilk baskısına geniş bir mukaddime yazan Beşşâr Avvâd Ma'rûf'un verdiği bilgilerden hareketle Zehebî ve *Siyer* hakkında özet bir bilgi vermeyi eserin tanıtımı açısından faydalı görüyoruz¹.

Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz b. Abdullah et-Türkmanî ez-Zehabî, hicrî 673 yılında Dımeşk'te doğdu. Türk asıllı olup dedeleri Diyarbakır civarında yaşamışlardır.

Babası Ahmed, kuyumcu olduğundan **Zehabî** nisbesiyle tanınmıştı. İmam Zehebî de önceleri "**İbnü'z-Zehabî**" diye meşhurken, Safedî (v. 764/1362), Hüsey-nî (v. 771/1369) ve İbn Kesîr (v. 774/1372) gibi bazı muasırları tarafından sadece Zehebî olarak anılmış-tır. Bunda ilk zamanlarda babası gibi kuyumculukla meşgul olmasının tesiri olduğu muhakkaktır.

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

Vefatından dört yıl kadar önce gözlerine su inen ve görmesi gittikçe zayıflayan Zehebî 748/1347 yılında ahirete intikal etmiş ve Bâbü's-sağır kabristanına defnedilmiştir.

Kiraat, hadis, hadis ıstılahları, akaid, usul-ü fıkıh, fıkıh, rekaik, tarih ve teracim, siyer ve müstakil tercüme-i haller, ihtisar ve tenkitler ile tahriç sahalarında yaklaşık 215 eseri sayılan Zehebî'nin en büyük eseri *Târîhu'l-islâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*'dir. Mukaddime'nin müellifi Beşşâr Avvâd Ma'rûf'un aksini iddia etmesine rağmen, bu eserin çeşitli ihtisarlarından birisi de *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'dir.

Târîhu'n-nübelâ, *Târîhu'l-ulemâi'n-nübelâ*, *Kitâbü'n-Nübelâ*, *A'yânü'n-nübelâ* ve *Siyeru'n-nübelâ* isimleriyle de anılan eserin bugünkü meşhur adı olan "*Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*" sadece III. Ahmed Kütüphanesi, nr. 2910'da² bulunan ve müellifi henüz hayattayken, 739-743 yılları arasında müellif nüshasından istinsah edilen yazmanın ciltlerinde görülmektedir. Eserin her iki baskısında da bu isim esas alınmıştır.

Zehebî eserini 14 cilt olarak kaleme almıştır. Bu ciltlerden ilk ikisi Hz. Peygamber ve Hulefâ-i râşidin'in şîretlerine dairdir. Ancak müellif bu kısımları tekrar yazmayıp, buraların *Târîhu'l-islâm* adlı eserinden istinsah edilerek *Siyer*'e eklenmesini istemiştir. Ne var ki müstensih İbn Doğan Zehebî'nin bu arzusunu dikkate almamış; istinsaha üçüncü ciltten başlamıştır. Bu nedenle eser, *Aşere-i mübeşşe-re*'den Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ın (v.18/639) tercüme-i hali ile başlamaktadır.

İbn Doğan nüshası onüç cilt olup son cilt hicri 660 tarihine kadarki tercüme-i halleri kapsamaktadır. Halbuki *Târîhu'l-islâm* 700 yılının sonlarına kadar gelmektedir. Dolayısıyla *Siyer*'de 660 ila 700 yılları arasında yaşayan ve aralarında Nevevî'nin (v. 677/1278) de bulunduğu pek çok ulemaya rastlanmamaktadır. Bu durum *Siyer*'in bir 14. cildinin bulunması gerektiğini göstermektedir. Zaten eserin Ka-hire'deki Mahmudiye Med-resesi'nde bulunan vakfiyesinde "14 cilt olduğu" belirtilmektedir. 13. cildin sonunda, İslâmî eserlerin genelinde uygulanmış bir adet olan ve kitabın tamamlandığını gösteren herhangi bir ibarenin bulunmaması da yukarıdaki fikri desteklemektedir.

Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, yaklaşık 40 tabaka olarak tanzim edilmiştir. İbn Do-

ğan nüshasının 13 cildinde 35 tabaka bulunmaktadır. Diğer ciltlerdeki tabaka sayısı mukayese edildiğinde kayıp olan cildin beş kadar tabaka ihtiva edebileceği söylenebilir. Bu durumda toplam sayı 40 civarında olmaktadır. Ancak Zehebî, *Târîhu'l-islâm*-hariç hiçbir eserinde, tabaka sayısı, her bir tabakadaki tercüme-i hal sayısı veya belli bir zaman gibi sınırlandırmalarda bulunmamıştır. *Târîhu'l-islâm*'ı ise onar senelik bölümler halinde 70 tabakaya ayırmıştır. Dolayısıyla Zehebî'nin diğer eser-le-rindeki tabaka kavramının aynı hocalardan ilim alma, doğum ve ölüm itibariyle çağdaş olma gibi benzerlikleri bulunan kimseleri kapsadığı ifade edilebilir. Mesela çoğu zaman akraba olanlar, özellikle de baba, oğul, kardeş olanlar aynı yerde görülmektedir. Fakat bazan da baba ile oğul v.s. ayrı tabakalarda zikredilmişlerdir.

Zehebî, *Târîhu'l-islâm*'da bütün "meşhurları" ve "a'lamı" zikredeceğini belirtmektedir. Fakat *Siyer*'de yalnızca "a'lam" vasfı taşıyanları toplamıştır. Bu "a'lam" arasında halifeler, melikler, sultanlar, emirler, vezirler, nakibler, kadılar, kıraat alimleri, muhaddisler, fakihler, edebiyatçılar, lügatçiler, nahivciler, şairler, dinler tarihçileri, kelimciler ve felsefeciler bulunmaktadır. Ancak bu zevatın çok büyük bir kısmının "muhaddis" olması da dikkat çekicidir. Bütün bu a'lam Endülüs'ten Çin Seddi'ne kadar uzanan bir İslam coğrafyasından seçilmiştir.

Eserdeki tercüme-i hallerin uzunlukları arasında oldukça fark vardır. Bazan birkaç satırdan oluşan biyografiler bazan sayfalarca yer tutmaktadır. Bunda, tercüme sahibinin kişilik ve ilmi seviyesinin müessir olduğunu söylemek mümkündür. Bu uzunluk ya da kısalığa bağlı olarak tercümede zikredilen hususlar da değişebilmektedir. Müellif genellikle şu noktalara değinmektedir:

- a) Tercüme sahibinin ismi, nesebi, lakabı, künyesi, nisbesi,
- b) doğum tarihi veya yaşı,
- c) yetişmesi,
- d) ilim alıp kendilerinden rivayette bulunduğu hocaları,
- e) kendisinden istifade edip rivayette bulunan talebeleri,
- f) geriye bıraktığı ilmi, edebi, sosyal eserleri,
- g) akidevi durumu (muhalif fikirleri de vererek),
- h) vefat tarihi.

Zehebî biyografisini verdiği şahsın cerh-tadil açısından değerlendirmesini de yapmaktadır. Bu konuda çoğunlukla, tercüme sahibinin muasırı olan sikaların görüşlerini serdetmekte; bun-ları kabul, red veya tercih açısından kendi fikirlerini, sika, saduk, suveylih, deccal, metruk, kezzab, mechul v.s. gibi ıstılahlarla ortaya koymaktadır.

Siyeru a'lami'n-nübelâ'da tanıtılan her şahsın isminin yanında, rivayetlerinin, kütüb-i sitte musan-nif-lerinden kimler tarafından tahric edildiğini gösteren rumuzlara yer verilmiştir. Diğer "tarih" (tercüme-i hal) eserlerinde olduğu gibi Zehebî, Siyer'de de pek çok hadis zikret-mek--tedir. Ebû Nuaym (v. 430/1038) ile Hatîb Bağdâdî'yi (v. 463/1070), eserlerinde mevzu rivayet-lere yer verip susmaları bakımından eleştiren müellif, aynı duruma düşmemek için riva-yet-leri kritik etmekte; kullanılabilecek bütün delillerle doğruya ulaşmaya çalışmaktadır. Hem sened hem de metin tenkidi yapan Zehebî bu konuda aklını kullanmayı da ihmal etmemektedir.

İhtiva ettiği herhangi bir kusurdan dolayı senedi tenkit eden Zehebî, bazan bu zayıflığı artırıcı tarihi deliller de öne sürmektedir. Hz. Aişe'nin tercüme-i halinde, Uyeyne b. Hısn hadisesini, senetteki irsalin ve bir ravinin metruk oluşunun dışında, Uyeyne'nin hicab ayetinin nüzulünden sonra müslüman olduğuna dikkat çekerek reddetmektedir.

Zehebî, metin tenkidi yoluyla da bir çok rivayeti kabul etmemiştir. Abbas b. Ab-dülmüt-talib'in Bedir'den önce müslüman olup Medine'ye gelmek istemesine karşılık Hz. Peygamber'in emriyle Mekke'de kaldığını ifade eden rivayete, "böyle olsaydı Bedir'de ondan fidye istenmezdi" diyerek karşı çıkmaktadır.

Özellikle akaid meselelerinde hocası İbn Teymiyye'den (v. 728/1327) etkilenen Zehebî, usul konularında Hanbelî, fıru'da ise Şâfiî idi. Eserlerinde ayrı mezhepten, özellikle de Eş'ariyye'den olanlara karşı mutaassıb davrandığı, bazı çağdaşları, bu arada talebesi Tâcüddîn es-Sübkî (v. 771/1369) tarafından da tenkit edilmiştir.

Bu tenkitlere Sehâvî (v. 902/1496) ve Yusuf b. Abdülhâdî (v. 909/1503) cevap vermişler; Sübkî'yi, karşı taassupla itham etmişlerdir. Çünkü Zehebî, taassub konusunda Sübkî'nin dediği gibi değildir. Zehebî'nin, kendisi Şâfiî iken aynı mezhepten olan ulemaya, Sübkî'nin dediği gibi davranması uzak bir ihtimaldir. Aksine o,

eserlerinde değişik mezheb alimleri arasında ayırım yapmamakta, hatta bazan onlar hakkında söylenen yersiz ve haksız sözlere bile rıza göstermemektedir.

Mutasavvıflar konusunda ise son derece sert olan Zehebî, burada da haklıy-hak-sızı ayırmıştır. Bunları iki kısımda mütalaa eden müellif, dine sarılıp sünnete ta-bi olanlara sonsuz hürmet göstermekte; bunların dışında kabul ettiklerine de bir o kadar karşı çıkmaktadır. Mesela, Şihâbüddîn es-Sühreverdî (v. 632/1234) hakkında verilen ölüm cezasını, “iyi yapmışlar” diyerek tasdik etmektedir.

Siyer'in Eski Baskısı:

Siyer, Şuayb el-Arnaût başkanlığında bir heyet tarafından tahkik edilmiş ve Beşşâr Avvâd Ma'rûf'un mukaddimesi ile birlikte ilk kez 23 cilt olarak 1981'de Bey-rut'ta basılmıştır. Eser, 5925 biyografi ihtiva etmektedir. Oldukça geniş olan (138 sayfa) mukaddimedede Zehebî ve eserleri anlatıldıktan sonra *Siyer* hakkında da geniş açıklamalarda bulunmaktadır.

Şuayb el-Arnaût, tahkikin mukaddimesinde *Siyer* hakkında kısa bir bilgi ver-dikten sonra eserin yazmalarını tanıtmakta ve tek tek bütün nüshaların muhtevasını vermektedir. Tahkikte yapılanlar ise şöyle sıralanmaktadır:

- Her biyografi için, Zehebî'den önceki ve sonraki kaynakları gösterilmiştir.
- Metinler ve iktibaslar asıl kaynaklarıyla karşılaştırılmıştır.
- Gereken yerlerde paragraflamalar yapılmıştır.
- Kelime zabtlarına son derece özen gösterilmiştir.
- Şuayb el-Arnaût tarafından hadislerin tahriri yapılmış ve sıhhat durumları belirtilmiştir.
- Garip kelimeler izah edilmiş, yer ve bölge isimleri, Zehebî'nin kullandığı hadis ıstılahları ve metinde geçen bazı şahıslar hakkında bilgi verilmiştir.
- Her cilt kendi içinde müteselsil olarak numaralandırılmıştır.
- Kısaltılmış olarak yazılan kelimeler tam şekliyle yazılmıştır. Tercüme sahibi-nin kütüb-i sittede bulunan hadisleri için isminin yanında verilen rumuzlar bırakıl-mıştır. Ancak bu rumuzlar metinde geçtiği yerlerde açıkça kaydedilmiştir.
- Her cilt için, birisi müellifin verdiği sıraya göre, diğeri alfabetik olarak iki ayrı fihrist hazırlanmıştır.

Eserin iki büyük cilt halindeki geniş fihristi ise 1988 yılında neşredilmiştir. Hazırlanan fihristler ciltlere göre şunlardır:

I. Cilt:

- Ayetler
- Hadisler
- Müellifler ve Görüş Sahipleri
- Emsal
- Müellifin Açıkladığı Kelimeler
- Kitap İsimleri
- Yer İsimleri
- Tabakalar

II. Cilt:

- Vakıa ve Olaylar
- Biyografiler
- Zehebî'nin İsnadları
- Zehebî'nin Görüşleri
- Kavim, Cemaat ve Kabile İsimleri
- Şiirler
- Tahkikte Kullanılan Bibliyografya

Siyer'in Yeni Baskısı:

Siyer'in, kaybolan kısmıyla birlikte XVII+II cilt olarak yeni bir tahkiki yapılmış ve 1997 yılında Beyrut'ta, Dârü'l-Fikr tarafından neşredilmiştir. İlk 16 cilt Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrî, 17. cilt ise Ebû Abdullah Abdüsselam b. Muhammed b. Ömer Alûş tarafından tahkik edilmiştir. Sayfa kenarlarında III. Ahmed yazmasının cilt ve sayfa numaraları verilen eser, konu başlıkları ve önemli yerleri kırımızı olarak iki renkli basılmıştır.

Ömer el-Amrî, tahkikin mukaddimesinde şu konulardan bahsetmektedir: Zehebî'nin *Târîhu'l-islâm*'ı ve *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'sı, tasnifte "tabaka" sistemi, Zehebî'ye göre tabaka kavramı ve *Siyer*'deki metodu, Zehebî'nin hayatı ve eserleri.

Tahkikte daha önceki neşirlere ve üç yazmaya dayanıldığı belirtilmektedir. Kullanılan yazmalar şunlardır:

1. Sultan III. Ahmed yazması, nr. 2910.

2. San'a el-Câmi'u'l-Kebîr'deki el-Mektebetü'l-Garbiyye yazması. Çok noksan olan bu nüshada, muhakkike göre müstensihlerden kaynaklanan ihtilaf ve çelişkiler bulunmaktadır.

3. Haydarâbâd Câmi'atü'd-Düveli'l-Arabiyye'deki Ma'hedü'l-Mahtûtât yazması. Bu nüsha Halîlullah el-Midrâsî'den intikal etmiştir. Tek cilt olup 550-742 yılları arasında yaşamış bulunan biyografileri ihtiva etmektedir. Ebü'l-Berekât Hibetullah el-Beledî ile başlayıp, 742'de vefat etmiş olan Mizzî ile sona ermektedir. Son yapırağı eksik bir de fihristi vardır. Bu cilt aynı zamanda III. Ahmed nüshasının eksik olan 14. cildini de içine almaktadır ki bu kayıp cilt Yûnînî (v. 658/1259) ile başlamakta ve Mizzî ile bitmektedir. Yazmanın sonunda, *Siyer*'in başından sonuna kadar Zehebî'nin kendisi tarafından tabaka tertibine göre yapılmış detaylı bir fihrist yer almaktadır.

Tahkikte kullanılan daha önceki neşirlere gelince, muhakkik burada, *Siyer*'in önceden neşredilmiş bulunan ciltlerine, *Târîhu'l-islâm*'ın es-Sîratü'n-nebeviyye ve Sîratü'l-hulefâi'r-râşidîn kısımlarına ve Beşşâr Avvâd Ma'rûf mukaddimesiyle yayımlanan baskısına işaret etmektedir.

Eserin tahkikinde neler yapıldığı ise şöyle sıralanmaktadır:

- Nüshalar karşılaştırılmış, gerekli yerlerde farklara işaret edilmiştir.
- Tercümesi verilen isimler, karışıklığı önleyecek şekilde harekelenmiştir.
- Metin içerisinde geçen isimler de aynı şekilde harekelenmiştir.
- Tercümeler, Hz. Peygamber'den başlamak üzere eserin sonuna kadar müteselsil olarak numaralandırılmıştır.
- Belli kriterlere göre metinde paragraflama yapılmıştır.
- Müstensihler tarafından kısaltılmış olarak yazılmış bulunan rivayet lafızları tam olarak, metinde rumuzla gösterilen hadis kitapları da açıkça yazılmıştır. Bugünkü imlaya uymayan isim yazılışları ve noktasız bırakılan bazı kelimeler cümlenin durumuna göre düzeltilmiştir.

Dipnotlarda verilen bilgiler ise şöyledir:

- Okuyucuyu arama zahmetinden kurtarmak için biyografisi verilen şahsın vefat tarihi.
- Bazı kelimelerin açıklaması.
- Bölge ve yer isimleri hakkında bilgi.
- Tercüme sahiplerinin, Zehebî'nin diğer eserlerinde geçtiği yerler.
- Hadislerin "yeteri kadar" tahrirci.

Bu mukaddimeden sonra mevcut yazmalardan örnek sayfalar verilmiş ve *Târîhu'l-islâm*'dan "Hutbetü'l-musannif" iktibas edilmiştir. Eserin ilk iki cildini, tek müccellet halinde "es-Sîratü'n-nebeviyye" ve "Sîratü'l-hulefâi'r-râşidîn" teşkil etmektedir. Zehebî'nin isteği gereği *Târîhu'l-islâm*'dan iktibas edilen bu ciltte, Siyer kısmı aynen alınmış; hulefâ-i râşidîn bölümünde ise, halifelerin tercümeleri başa alınarak sadece olaylar verilmiş; arada zikredilen biyografiler atlanmıştır. Üçüncü cilt Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ile başlamaktadır.

Kayıp Cilt:

Siyer'in yeni baskısında 17. cilt olarak neşredilen bu cilt Abdüsselam Alûş tarafından tahkik edilmiştir. Muhakkik *Siyer*'in tamam olmadığı hakkındaki delillerini sıraladıktan sonra, III. Ahmed Kütüphanesi'ndeki İbn Doğan nüshasının Kahire'deki Mahmudiye Medresesi'nden İstanbul'a nakledilirken son cildinin kaybolduğunu söylemektedir, ki Şuayb el-Arnaût da aynı fikirdedir. Haydarâbâd nüshasının *Siyer*'in kayıp kısmı olduğunu belirten Alûş, bu nüshayı son derece detaylı bir şekilde tanıtmaktadır.

Yazma üzerinde çok çalıştığını söyleyen muhakkik, dipnotlarda verdiği bilgileri şöylece sıralamaktadır:

- Metne mecburen ilave ettiği kelimeler ve metinden çıkarılan kelimeler gösterilmiştir.
- Müstensihlerin koyduğu bazı notlara işaret edilmiştir.
- Yazmada meydana gelmiş olan hatalar, kelime düşmeleri, kayıplar belirtilmiştir.
- Yazmada okunamayan yerler "[.....]" şeklinde boş bırakılmıştır.
- İktibaslarda bu nüshayla asıl kaynakları arasında görülen ihtilaflara değinilmiştir.
- Musannifin bazı kelimelere koyduğu zabt işaretleri açıklanmıştır.
- Müphem kelimelerin izahı yapılmıştır.
- Önemli ekler yapılmış ve kapalı noktalar hakkında bilgi verilmiştir.
- Musannifle bazı tartışmalara girilmiştir.

- Tercümesi verilen şahsın diğer kaynaklardaki yerleri gösterilmiştir.
- Zor okunan kelimeler harekelenmiştir.
- Bazı paragraflamalar yapılmıştır.
- Tercüme sahibinin vefatı verilmiştir.

17. cildin sonunda eserin Zehebî'nin istediği şekle uygun olarak tamamlandığı belirtilmektedir. *Siyer*'in bu yeni baskısı da, Muhammed Abdurrahman tarafından iki cilt olarak hazırlanan oldukça detaylı fihristlere sahiptir. Fihristler şöyledir:

I. Cilt

- Ayetler
- Hadisler
- Âsâr (Eserler)
- Hz. Peygamber'in Emirleri
- Hz. Peygamber'in Nehiyeleri
- Emsal
- Tabakât
- Şiirler ve Kafiyeleer
- Şiirlerin Yarıları (Ensâfî'l-eş'âr)
- Evâil
- Rüyalar
- Dinler ve İnançlar (el-Milel ve'n-nihal)
- Kitap İsimleri

II. Cilt

- Biyografiler
- Hz. Peygamber'in isim verdiği ya da ismini değiştirdiği kimseler
- Hz. Peygamber'in aralarında kardeşlik kurduğu kimseler
- Yer İsimleri

Siyer'in bu neşrinde toplam 6818 biyografi bulunmaktadır. Kayıp ciltteki 881 tercüme çıkarıldığında geriye kalan sayının, önceki neşirdeki 5925 sayısı ile aynı olması gerektiği halde arada 12 kişilik bir fark bulunmaktadır. Hz. Peygamber ve hulefâ-i râşidînin bulunduğu ilk iki ciltteki beş biyografi de yok sayılırsa kalan yedi "a'lâm" farkının nereden kaynaklandığı araştırılması gereken bir konu olabilir.

Yukarıda kısaca tanıttığımız neşirler arasında kayıp cilt dışında önemli bir fark bulunmamaktadır. Yeni neşir, küçük puntolu dizgisi sayesinde daha az sayıda cilde sığabilmiştir. İlk on altı cildin (önceki neşirle aynı olan kısım) tahkikinde tercüme sahiplerinin, Zehebî'nin diğer eserleri dışındaki biyografi kaynaklarına atıfta bulunulmaması önemli bir eksikliklerdir. Belki de buna, önceki neşrin bu işi mükemmel bir şekilde yapması neden olmuştur. Son cildin tahkikinde ise bu eksiklik bulunmamaktadır. Kanaatimizce yeni neşrin tek üstünlüğü kayıp cildi ihtiva ediyor olmasıdır.

Dipnotlar

¹ Beşşâr Avvâd Ma'rûf, *ez-Zehbî ve menhecühû fi kitâbihi Târîhi'l-islâm*, Kahire 1976

² Mücteba Uğur kayıt numarasını 2911 olarak vermektedir. Bk. *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara 1996, s. 227.